

О. А. Зимовець

**СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПРОЦЕСІ БАКАЛАВРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ**

Одним із важливих завдань професійно-педагогічної освіти в умовах інформаційного суспільства є підготовка педагога нової генерації, здатного використовувати інноваційні технології у своїй професійній діяльності. Дане завдання в повній мірі стосується вчителів гуманітарних дисциплін (далі – ГД), вирішення якої передбачає як оновлення складу професійних умінь майбутніх учителів ГД, так і відповідно системи формування даних умінь в процесі бакалаврської підготовки. При створенні даної системи необхідно врахувати той факт, що інформаційне суспільство не тільки висуває нові вимоги до майбутнього вчителя, але й пропонує нові засоби, які здатні допомогти вчителю у вирішенні цих завдань. Одним із таких універсальних засобів є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), використання яких в той чи інший мірі стало вже невід’ємною частиною навчального процесу багатьох закладів освіти, в тому числі й педагогічних університетів. Але, нажаль, як показали наші опитування серед викладачів гуманітарних факультетів педагогічних університетів, дані засоби часто використовуються фрагментарно й хаотично під час викладання окремих предметів, і в більшості випадків їх використання є ініціативою конкретних викладачів, що не може забезпечити цілеспрямованого формування професійних умінь студентів у процесі використання засобів ІКТ. Отже, з’являється потреба у створенні такої системи формування професійно-педагогічних умінь, яка би включала систематичне використання засобів ІКТ на протязі всього навчання студентів у вузі та була спрямована на поступове оволодіння майбутніми учителями ГД професійними вміннями, пов’язаними з використанням ІКТ.

Проблемі визначення складу професійних умінь майбутніх учителів присвячена низка досліджень (Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, О. А. Абдуліна, А. К. Маркова, К. К. Платонов, Л. Ф. Спірін, О. І. Бульвінська, О. А. Дубасенюк, О. А. Остряньська та ін.) Крім того, останнім часом все більше дослідників звертають увагу на необхідності опанування вміннями, які пов’язані з використанням ІКТ (Р. С. Гурін, Л. І. Морська, П. І. Сердюков, Л. Ф. Панченко, О. П. Значенко, Г. А. Дегтярьова, О. М. Снігур, тощо). Проте, такий аспект, як використання засобів ІКТ з метою комплексного формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в процесі бакалаврської підготовки, висвітлено, на нашу думку, недостатньо.

Отже, *мета статті* – проаналізувати зміст професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр), уточнити склад професійних умінь, які необхідно формувати в процесі професійної підготовки бакалаврів та запропонувати систему формування даних умінь засобами ІКТ в процесі бакалаврської підготовки.

Основні положення щодо підготовки бакалаврів висвітлені у таких державних документах, як закон України "Про освіту", закон України "Про вищу освіту", "Концепція педагогічної освіти", тощо. Згідно з законом України "Про вищу освіту", бакалавр – це "освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності" [1]. Оскільки об'єктом нашого дослідження є підготовка вчителів, ми будемо спиратися на "Концепцію педагогічної освіти", схвалену колегією Міністерства освіти України від 23 грудня 1998 р., згідно з якою *бакалавр* – це освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника, який оволодів фундаментальними соціально-гуманітарними, психолого-педагогічними і фаховими знаннями; має вміння та навички для здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для посад учителів, вихователів, практичних психологів, тощо. Освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника "бакалавр" здобувається у педагогічних коледжах, інститутах та університетах, а також класичних університетах або інших вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації за умов виконання вимог державного стандарту підготовки педагогічних працівників. Термін навчання для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" – 4 роки [1]. Щодо педагогічних коледжів, то, згідно з даною концепцією, вони здійснюють підготовку вчителів ГД тільки для початкової школи (українська мова, іноземна мова, музика, образотворче мистецтво) або для основної школи по деяким гуманітарним дисциплінам (музика, образотворче мистецтво), в той час як вчителів ГД основної школи готують переважно педагогічні інститути та університети. Тому в рамках даної статті ми розглядатимемо бакалаврську підготовку в вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації.

У змістовому аспекті педагогічна освіта включає в себе соціально-гуманітарну, психолого-педагогічну, фахову та практичну підготовку. *Соціально-гуманітарна підготовка* передбачає поглиблення та професіоналізацію знань з українознавчого, мовознавчого, історичного, філософського, соціологічного, правознавчого, культурологічного, етико-естетичного та інших напрямків. При чому

соціально-гуманітарні навчальні дисципліни, що є фаховими для відповідної спеціальності, вилучаються з переліку соціально-гуманітарних навчальних дисциплін і вносяться до переліку фахових дисциплін (як "англійська мова" для майбутніх учителів іноземних мов). Зміст *психолого-педагогічної підготовки* визначається такими фундаментальними навчальними дисциплінами як педагогіка (вступ до спеціальності, дидактика, теорія виховання, історія педагогіки, педагогічна майстерність, тощо) та психологія (загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія та ін.). *Фахова підготовка* передбачає набуття студентами теоретичних знань з фундаментальних навчальних дисциплін спеціальності та спеціалізації, дисциплін фахового спрямування та методик викладання шкільних предметів, а також оволодіння практичними вміннями й навичками, необхідними для здійснення професійної педагогічної діяльності. З подвійних спеціальностей (як-от "англійська та німецька мови") фахова підготовка здійснюється паралельно з обох спеціальностей, але на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр" завершується з першої спеціальності. *Практична підготовка* здійснюється через навчальні та фахові (педагогічні) практики [2]. Таким чином, набуття професійних знань та формування педагогічних умінь майбутніх учителів ГД для роботи в основній школі – процес поступовий, який здійснюється на протязі 4 років навчання в педагогічному інституті чи університеті й передбачає вивчення низки навчальних дисциплін.

Для визначення складу професійних умінь, які повинні бути сформовані у студентів-гуманітаріїв в процесі бакалаврської підготовки, необхідно враховувати основні завдання, які вирішуватимуть учителі гуманітарних дисциплін на сучасному етапі. У наших попередніх публікаціях ми виділили 3 рівня таких завдань: загальнопедагогічний, гуманітарно орієнтований та предметно-методичний. *Загальнопедагогічний* рівень завдань сучасного вчителя ГД є спільним для всіх учителів незалежно від профілю; він відображає соціальне замовлення держави щодо підготовки підростаючого покоління в умовах інформаційного суспільства, яке висвітлено у відповідних державних документах (закон України "Про освіту", державна програма "Вчитель", закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки", тощо). *Гуманітарно орієнтований* рівень завдань вчителя ГД охоплює спільні функції всіх учителів-гуманітаріїв і пов'язаний з реалізацією вимог гуманітаризації та гуманізації освіти, які знайшли своє відображення у "Концепції гуманітарної освіти України". *Предметно-методичний* рівень завдань вчителя ГД має вузькопрофільний характер і є специфічним для кожної конкретної гуманітарної дисципліни. Він охоплює комплекс навчальних завдань, який стоїть перед учителем даного предмету і повинен висвітлюватись у Державних стандартах вищої освіти щодо конкретних

напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців [3, 150]. Представимо дані рівні у вигляді схеми (Рис. 1).

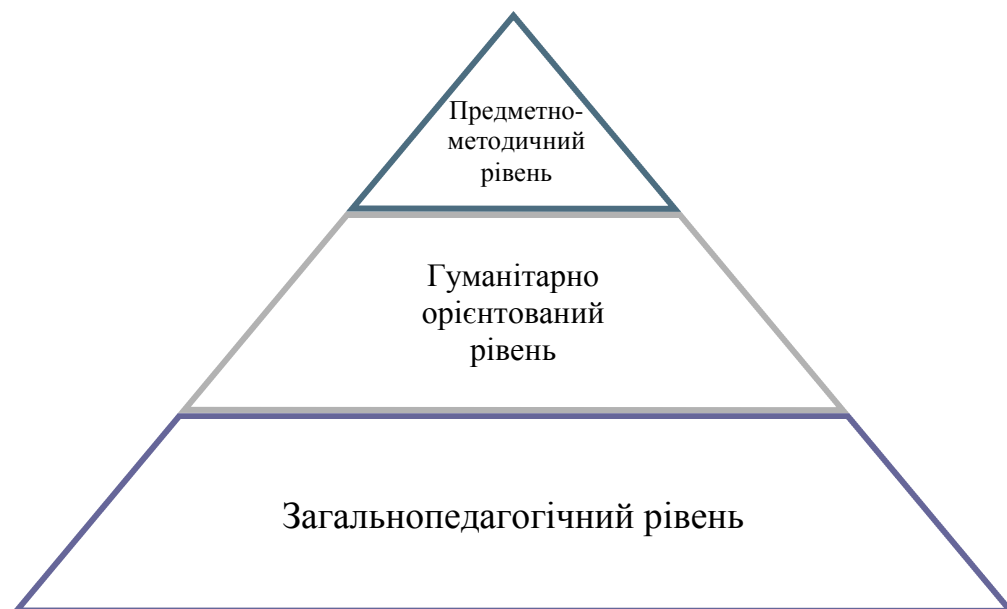

Рис. 1. Рівні завдань учителя гуманітарних дисциплін

Проаналізувавши роботи Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, В. О. Сластьоніна, О. А. Дубасенюк, О. А. Остряньської та інших дослідників, які розглядали сутність поняття "професійно-педагогічні вміння", та відповідно до завдань, зазначених вище, ми визначаємо *професійні вміння вчителя ГД в інформаційному суспільстві* як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю ГД успішно виконувати навчально-виховні функції на загальнопедагогічному, гуманітарно орієнтованому та предметно-методичному рівнях, використовуючи традиційні та інноваційні технології, у т.ч. ІКТ, в умовах, що змінюються [3, 150].

Взявши в якості базового критерію завдання, які висуває інформаційне суспільство перед учителями ГД, нами були виділені наступні *класи умінь*, необхідні для оволодіння вчителями-гуманітаріями в процесі бакалаврської підготовки: 1) клас *загальнопедагогічних* умінь, спрямованих на вирішення загальнопедагогічних завдань учителів незалежно від профілю; 2) клас *гуманітарно орієнтованих* умінь, спрямованих на вирішення завдань, специфічних для всіх учителів гуманітарного профілю; 3) клас *предметно-методичних* умінь, спрямованих на вирішення методичних завдань, характерних для вчителя конкретної гуманітарної дисципліни. Термін "клас" (лат. *classis* – розряд) є, на нашу думку, найбільш адекватним терміном для визначення поступового характеру оволодіння вищезазначеними вміннями [3, 151].

Взаємозв'язок умінь кожного класу можна представити у вигляді схеми (Рис. 2).

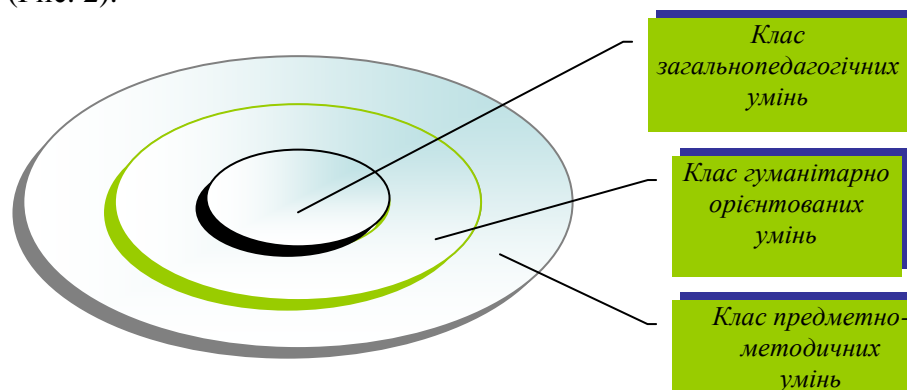

Рис. 2. Класи професійних умінь учителя гуманітарних дисциплін

Процес формування даних класів умінь повинен відбуватись у декілька етапів. О. А. Остряньська виділяє наступні етапи формування будь-яких педагогічних умінь: 1) *мотиваційно-пізнавальний* (усвідомлення цілей дії і пошук способів її виконання); 2) *тренувально-виконавчий* (використання набутих знань про спосіб виконання дії, але в незмінних чітко визначених ситуаціях); 3) *рефлексивно-творчий* (творче використання набутих вмінь у змінних ситуаціях) [4]. Але, як вже було наголошено, невід'ємною характеристикою сучасного вчителя є вміння використовувати інноваційні технології, зокрема ІКТ. При чому ІКТ виступає як в якості мети, так і засобу формування вищезазначених умінь. Тому, на нашу думку, ІКТ мають бути інтегровані в навчальний процес на кожному етапі формування професійних умінь. Тож, опираючись на класифікацію О. А. Остряньської, визначимо мету та зміст кожного з етапів формування професійних умінь майбутніх учителів ГД з використанням засобів ІКТ.

Оскільки загальнопедагогічні вміння є базою для формування інших класів умінь, вважаємо, що саме загальнопедагогічні вміння повинні бути сформовані *на I етапі*. Його мета – отримання студентами знань про дидактичні можливості ІКТ у навчально-виховному процесі, поява мотивації щодо використання ІКТ у майбутній професійній діяльності, оволодіння базовими вміннями роботи з засобами ІКТ для вирішення загальнопедагогічних завдань учителя. Аналіз змісту бакалаврської підготовки, наданий вище, дає нам підстави стверджувати, що формування даних вмінь засобами ІКТ повинно бути складовою частиною соціально-гуманітарної та психолого-педагогічної підготовки в рамках таких навчальних дисциплін, як психологія, педагогіка, рідна та іноземна мови, філософія, історія та інші соціально-гуманітарні дисципліни, які не входять до складу фахових для даної спеціальності, а також курсу "Інформаційні технології", який входить до навчального плану студентів гуманітарних факультетів.

На II етапі відбуватиметься вдосконалення набутих загальнопедагогічних умінь і формування гуманітарно орієнтованих умінь в процесі фахової та практичної підготовки. Його мета – усвідомлення студентами завдань гуманізації та гуманітаризації освіти та можливостей засобів ІКТ у здійсненні цих завдань, формування вмінь застосовувати засоби ІКТ в умовах, наближених до конкретних педагогічних ситуацій учителя-гуманітарія. Вивчаючи спеціальні дисципліни та методику викладання даних дисциплін, студенти починають шукати способи оптимізації навчального процесу, які вони зможуть застосувати під час педагогічної практики, і використання таких новітніх засобів, як ІКТ, сприятиме подальшому формуванню їх професійних умінь. Окрім фундаментальних фахових дисциплін, на даному етапі вважаємо ефективним введення до навчального плану інтегрованих спецкурсів, які спрямовані на формування готовності майбутніх учителів ГД до використання ІКТ, а також їх готовності до здійснення завдань гуманізації та гуманітаризації освіти (наприклад, курс "Інноваційні педагогічні технології в освіті" в рамках програми "Intel® Навчання для майбутнього" [5], спецкурс Р.С. Гуріна "Нові інформаційні технології" для майбутніх учителів гуманітарного профілю [6], спецкурс А. П. Вірковського, спрямованого на формування гуманістичного ідеалу старшокласників [7], тощо). Також на даному етапі студенти проходять пасивну педагогічну практику, під час якої вони мають можливість використати набути загальнопедагогічні та гуманітарно орієнтовані вміння, проводячи психологічні дослідження та виховні заходи, в ситуаціях, не пов'язаних з викладанням конкретної дисципліни.

III етап – це етап подальшого вдосконалення набутих загальнопедагогічних та гуманітарно орієнтованих умінь та формування предметно-методичних умінь. Його мета – усвідомлення можливостей ІКТ у навчанні конкретної гуманітарної дисципліни, використання набутих знань та вмінь в умовах конкретних педагогічних ситуацій зі спеціальних дисциплін, аналіз та корекція власної педагогічної діяльності. Дані вміння формуються в процесі вивчення фахових дисциплін на більш поглибленому рівні, а також інтегрованих спецкурсів, спрямованих на формування готовності майбутніх учителів ГД до використання ІКТ при викладанні конкретного предмету зі спеціальності. Наприклад, для майбутніх учителів іноземних мов це може бути спецкурс Л. І. Морської "Сучасні інформаційні технології у професійній підготовці вчителя іноземної мови" [8], спецкурс О. А. Зимовець "Формування професійних умінь майбутніх учителів іноземних мов засобами ІКТ" [9], тощо. Після проходження даних спецкурсів студенти матимуть можливість використати всі три класи вмінь у змінних ситуаціях під час активної педагогічної практики, виступаючи в ролі не тільки класного керівника, але й вчителя-предметника. Завершує формування комплексу професійно-педагогічних

умінь участь студентів у науково-дослідницькій діяльності (написання курсових та дипломних робіт з фаху).

Таким чином, представимо систему формування професійних умінь майбутніх учителів ГД засобами ІКТ в процесі бакалаврської підготовки (Рис. 3).

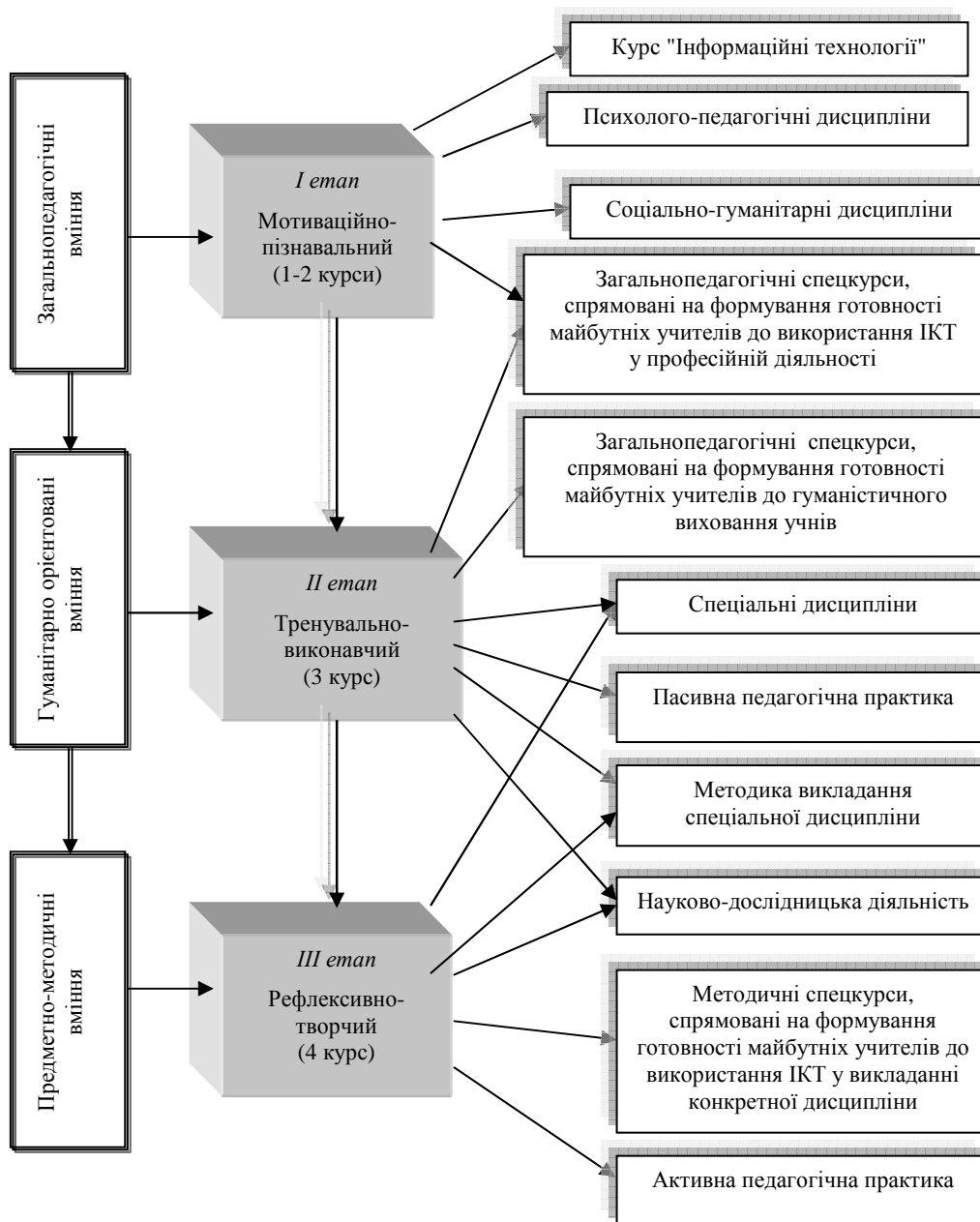

Рис. 3. Система формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін засобами ІКТ (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр)

Отже, в даній статті нами був проаналізований зміст професійної підготовки майбутніх учителів ГД (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр), визначений склад професійних умінь, необхідний для оволодіння студентами-гуманітаріями в умовах інформаційного суспільства та представлена система формування даних умінь засобами ІКТ в процесі бакалаврської підготовки. Вважаємо, що запропонована система забезпечить поступове, систематичне та комплексне використання засобів ІКТ у процесі бакалаврської підготовки та сприятиме формуванню готовності студентів-гуманітаріїв до використання вищезазначених засобів на рівні, достатньому для професійної діяльності в початковій та основній школі. Але даних вмінь може бути недостатньо для роботи в старшій школі та вищих навчальних закладах. Тому перспективою дослідження є розробка системи розвитку професійних умінь майбутніх учителів ГД засобами ІКТ в процесі підготовки спеціалістів та магістрів.

Література

- 1. Закон України "Про вищу освіту"** – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: http://uazakon.com/documents/date_3z/pg_gmcaom/index.htm
- 2. Концепція педагогічної освіти.** Схвалено колегією Міністерства освіти України 23 грудня 1998 року. Протокол № 17/1 – Б – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до концепції: http://www.intellect-invest.org.ua/social_history_pedagogical_material_period_osvita_1991-/
- 3. Зимовець О. А.** Склад професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (на прикладі підготовки вчителів іноземних мов) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2009. – № 43. – С. 150-156.
- 4. Остряньська О. А.** Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2002. – 281арк. – Бібліогр.: арк. 186-211.
- 5. Intel®** Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво "Нора-прінт", 2006. – 416с.
- 6. Гурін Р. С.** Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2004. – 194 с.
- 7. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів:** Навчальний посібник: у 2-х ч. – Ч.ІІ: Технології соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів / За заг. ред. д. пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2001. – 192 с.
- 8. Морська Л. І.** Методична система підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у навчанні учнів. Монографія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 243 с.
- 9. Професіно-методична підготовка студентів-філологів у вищому**

навчальному закладі: монографія/ Н.В. Зінуківа, Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич, Н.Р. Петранговська, О.Р. Світлична, І.І. Березенська, Н.П. Сіваєва, О.С. Гуманкова, Л.В. Барало, О.А. Зимовець, С.Б. Моркотун, Ю.М. Жилиєва, А.М. Мормуль, І.Ф. Литнєва, Є.М. Карпенко. – Д., Вид-во ДУЕП, 2009. – 494 с.

Зимовець О. А. Система формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій у процесі бакалаврської підготовки

У статті аналізується зміст професійної підготовки педагогічних працівників (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр), уточнюється склад професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін та пропонується система формування даних умінь засобами ІКТ у процесі бакалаврської підготовки.

Ключові слова: професійні вміння, гуманітарні дисципліни, ІКТ, бакалаврська підготовка.

Зимовец Е. А. Система формирования профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин средствами информационно-коммуникационных технологий в процессе бакалаврской подготовки

В статье анализируется содержание профессиональной подготовки педагогических работников (образовательно-квалификационный уровень – бакалавр), уточняется состав профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин и предлагается система формирования данных умений средствами ИКТ в процессе бакалаврской подготовки.

Ключевые слова: профессиональные умения, гуманитарные дисциплины, ИКТ, бакалаврская подготовка.

Zymovets O. A. The system of formation of professional skills of prospective teachers of the Humanities with the help of Information and Communication Technologies in the process of bachelors' preparation

The article deals with the analysis of the content of bachelors' professional training and the specification of types of prospective humanitarian teachers' professional skills. The author suggests the system of formation of the skills mentioned above with the help of ICT in the process of bachelors' preparation.

Keywords: professional skills, the Humanities, ICT, bachelors' preparation.

Рецензент: Калініна Лариса Вадимівна, к. пед. н., професор ЖДУ ім. Івана Франка.

Стаття подана
5. 04. 11